

Ігор Бондар-Терещенко

ПРОСТА МЕТАІСТОРІЯ “НЕПРОСТИХ”

Про “белетризацію минулого” в романі Т.Прохаська

Найлегше пояснити писання Прохаська тим, що це проза така — непроста. Хоч насправді нічого складного в ній немає й структура роману “НепрОсті” являє собою набір коротеньких главок, пронумерованих для зручності в принципово “апокрифічний” спосіб. Робиться це задля того, щоби якнайдовше затримати увагу читача в межах кожного уривка, а також через особливість психомоторики авторського письма, котре нагадує дихання астматика, коли, наприклад, за уявленням одного з персонажів, *“Величезне людське життя, нескінченність наповнених нескінченністю секунд поступово можуть редукуватися до кількох слів”*. Якими, зауважмо, може бути сказано про цю людину в енциклопедії, чи пак, у романному універсі Прохаська.

Загалом історіографію “станіславського феномену”, до якого належить автор, протягом усього її існування переслідував своєрідний комплекс неповноцінності. По-перше, завжди виникали проблеми з нелітературним, а скорше соціокультурним статусом цього явища, коли кожен з учасників конгломерату вів персональні бої за гештальт-історію свого краю, намагаючись створити власну історико-логічну концепцію метафізичного краєзнавства. Інакше кажучи, створити міф антитоталітарного кшталту і федеративного зразка.

З другого боку, всі станіславські філософи-екзегети тривалий час не могли підшукати достатньо аргументів, які дозволили б урівняти в правах історіографічний і природничо-науковий метод віднайдення істини в літературі. В результаті зійшлися на тому, що специфіка “станіславської” історіографії полягає в описові (а не поясненні) унікальних подій австро-угорської минувшини й пов’язаних із цим постмодерних рефлексій, девіацій і перверзій уві сні та наяву.

Однак, з часом була видана МУЕАЛ відомого реформатора В.Єшкілева, і виявилось, що сучасної науки про літературу не існує, оскільки правдивий опис, як і сама історія, не знає таких унікальних подій, які не можна було б вивести з відповідних універсальних законів. І всі замислились над “правдивістю” романів Ю.Андруховича та Ю.Іздрика. Адже якщо ми не такі поблажливі, щоби дозволити нашим станіславським екзегетам безсоромно смикати за важелі історії й по-свій живописати пригоди історичних персонажів у часі їхніх видатних діянь, як при тому можна бути впевненим у правдоподібності їхнього опису?

І тоді в літературу прийшов Тарас Прохасько, який у своєму романі “НепрОсті” чи не вперше показав простий вихід з цієї мисленнєвої безвиході під назвою “герменевтика ландшафту”. В своїй геопоетиці по-станіславськи він запропонував використати звичайний “історичний наратив”. Адже чудова якість наративу полягає в тому, що він не тільки описує, а й пояснює одні минулі події (війна 1914-го року) з точки зору інших минулих подій (війна 1939-го року), які щодо тих перших виступають майбутніми (війна 1950-их років). Ось якби послушалися героя роману й розставили снайперів як слід, то не програли б “балконну війну” у Львові 1939-го року і не позбулися б ЗУНР!

Адже в основі герменевтики ландшафту лежить особливе, просторове “прочитання” пейзажу, спрямоване на його переосмислення передусім за рахунок осягнення різноманітних місць і місцевостей. У “НепрОстих” Прохаська це сакральна географія Українських Карпат, а саме — курортне містечко Ялівець, що поміж Білою і Чорною Тисою, де й розгортається гуцульський епос початку минулого століття. Топонімікою цілком можна обійтися, як вважає автор роману, а місцевість іноді буває захопливішою за будь-який сюжет, адже саме вона диктує описову психомоторику. “Іноді варто заговорити самими назвами у правильній послідовності, щоби назавжди оволодіти найцікавішою історією, яка триматиме сильніше

¹ Тарас Прохасько. НепрОсті. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — 140 с.

за біографію”, — вважає герой роману Франциск Петроський. Його послідовник Себастьян, взявши такий метод редукції за основоположний, свято дотримується обмеженої топоніміки, не виходячи за рамки прикарпатської території і моралі, і відповідної ж генетики, послідовно живучи статевим життям спочатку з дружиною, потім з дочкою, а наприкінці й з онукою.

До речі, щоби залишитися з дочкою, Себастьян викликає на дуель власну дружину, на якій та гине. З огляду на вищезгадану “прикарпатську” мораль, навряд чи коректно розглядати вчинок героя роману як злочин: адже в даних етичних координатах це буде модернізовано й антиісторично. Подібні речі краще інтерпретувати у світлі відомих міфологічних уявлень, де бій найближчих родичів завжди видавався загальноприйнятим і зрозумілим. Так само вбивство родича в архаїчній свідомості, до якої апелює автор “НепрОстих”, усвідомлювалося не як щось жахливе, а скорше як бажане й закономірне, — адже виключність окремої особистості не підлягала осмисленню. Те саме стосується інцестуального зв’язку Себастьяна з дочкою. Заборона на інцест — доволі пізнє явище. В архаїчному мисленні інцест був необхідною передумовою виникнення людства, оскільки первісні люди природно підтримували інцестуальне взаємнення: крім них самих, більше нікого й не було. Не набагато збільшується їх і в епосі Прохаська.

Тому-то “едипівська” сентенція “Себастьян вбив дружину і заволодів дочкою” неможлива в міфологічній мові, яку культивує у своєму творі Прохасько: воно належить постміфологічній свідомості і відповідній реальності. *“Реальність існує для тих, кому бракує Анни”*, — визначається автор роману. Так само за реконструкціями міфологів ХХ століття, міфологічна мова скорше за все могла мати “інкорпуючий” синтаксис, себто в ній були відсутні члени речення й частини мови, було відсутнє також слово як самодостатня структурно-семантична одиниця, а мало місце нагромадження морфологічно неформованих основ в одне слово-речення на зразок “мрії-про-три пари грудей-у правнучки” або “думати-про те-як нога-потрапляє-між ноги-і стає потертою”. Такими, зокрема, були поштові послання Себастьяна до Непростих і його взаємнення з Анною-онукою: “Скоро ми з А. доживемо до того, що зможемо розмовляти лише своїми фразами”. Тож міфологічна мова не дозволяє усвідомити будь-який злочин на прикарпатських теренах загальної редукції (мови, життя, родинних стосунків). Втім, а чи був злочин?

Як підказує прочитання роману, будь-яка історія — або історія помилки чи приховання таємниці (детектив, новела таємниць, комедія помилок), або історія, пов’язана з порушенням заборон (трагедія, кримінальна мелодрама), або історія втрати й віднайдення якоїсь цінності (любовна історія, історія пошуків). Чим більше модальностей сконцентровано в сюжеті, тим він естетично стійкіший. Утім, сюжет, себто історія, що має початок і кінець, як і феномен художньої нарративної словесності, — явище в культурі достатньо пізнє. Наприклад, Прохасько в своїй оповіді, побудованій на євангельських зразках писемності, показує, що воно пов’язане з розпадом міфологічної свідомості і появи ідеї Історії з великої літери і Ексцесом як відправною точкою цієї Історії. Бо за Ю.Лотманом, у міфологічному світосприйнятті, що було, як знати, циклічним, немає місця ані ексцесові, ані історії про ексцес, там усе закономірне й упорядковане, повторюючись з року в рік.

Однак саме через те, що не всі входження дескрипцій імені Анна були відомі модерному героєві роману (він несвідомо порушує деонтичну норму), і в його вчинках задіяні одразу три модальності: епістемічна (незнання і помилка), деонтична (порушення “цивілізаційних” заборон) і аксіологічна (завдання “моральної” шкоди), — його історія в “НепрОстих” є не тільки сюжетом у надзвичайному сенсі слова, а й моделлю сюжету взагалі, як його розуміють в європейській традиції.

Адже проблема Центральної Європи — стилістична, як вважає Прохасько, а час — це експансія роду в географію, що дає підстави підозрювати знайомство автора “НепрОстих” з працею П.Рікера “Оповідь і час”, яка з’явилася після не менш видатного опусу Х.Вайта “Метаісторія”. І тому “Ялівець завжди опинятиметься в центрі європейської історії, бо в цих місцях історія сама приходить на наші подвір’я”. Тут, на цьому “центральноєвропейському” курорті, трапляються алкогольні снігопади, після яких не варто злизувати з тротуарів сніг,

інакше обов'язково сп'янієш. Тут усіх хворих лікують виключно джином, усіма вулицями розвішані трапедії і розставлені трампліни, а на прем'єри до місцевого кінотеатрику злітаються знаменитості з усього світу. Все це трохи нагадує дитячу інфантильність в душі оповідей Д.Родарі про літаючі торти, чарівні олівці й блакитні стріли утопічного майбуття, але ж справжній міф не визнає суперництва естетик!

Насправді ж ландшафти, які сприймаються людиною із східноєвропейським світовідчуттям за природні, себто такі, що не підпадають під антропогенні впливи (наприклад, Карпати), є безперечно культурними ландшафтами для їх аборигенів, оскільки являють собою осердя життєдіяльності тих останніх. І тому головного героя в романі Прохаська важко звинуватити в чомусь крामольному, окрім невинного інцесту. Наприклад, у насаджуванні федералізму — адже Себастьян “керується скорше ідеєю ландшафтів, ніж ідеєю нації — зрештою, питання лісу і деревини завжди було у цих краях визначальним”. Радикальна ж відмінність Прохаська від усіх, хто коли-небудь займався у Станіславі “метафізичним краєзнавством”, полягає в тому, що операції, завдяки яким скриптор перетворює всі події спочатку в послідовну серію хронік, а потім — у завершену оповідь, він розглядає як операції з переваги несвідомо поетичного, а не когнітивного ґатунку. Тут і приватний епос, і сімейна географія рослин, основним вузлами якої виступають ті ж самі прикарпатські топоніми — Мокра, Ялівець, Чорногора, Станіслав — і сакральна ботаніка, і решта іншої семантики географічного простору.

Справа у тому, що сьогодні, як роз'яснює автор “НепрОстих”, “великі зрушення перемішують людей, і основою говорення і способу мислення стає порівняльна географія”. І в такій топографії Прохасько вже не має справу з подіями минулого в чистому вигляді. Він оприлюднює у своїй псевдоісторії “факти”, які вже від самого початку являють собою мовні конструкції-паролі. Тому його справжнім завданням є наділення їх усім тим набором смислів, який дозволяє письменникові власна майстерність. Скажімо, створення в романі Непрости́х — земних богів, що правлять світом завдяки різноманітним сюжетам, які збирає для них в Ялівці спеціально призначений для цього французький інженер. *“Хто оповідає, той має все”*, — ось основний постулат “непрости́х” релігії.

У такий нехитрий спосіб Прохасько займається белетризацією минулого. І всі попередні описи в цій галузі вітчизняної словесності відрізняються від “НепрОстих” лише за вираженням, а не за змістом. Основна ж заслуга саме цього станіславського автора полягає у створенні закінченого ескізу персональної космогонії Прикарпатського краю, на яку не подвигнулись у своїй деміургічній діяльності Андрухович, Іздрик чи Єшкілев, — детального опису в стилі “Хозарського словника” М.Павича земель, рослин і тварин. Ну, ще й людей, що вибудовують між собою візерунки вигадливих дружб і взаємнень. Непрости́х у цьому епосі запросто ходять у Криворівню до Грушевського з державницькими порадами; приїздить посол австрійського парламенту В.Стефанік, а головний герой отримує відрядні, що призначалися генералові Чупринці.

Отже, процес збирання Прохаськом історії з сухого фантастичного матеріалу уявляється у вигляді створення декількох рівнів історичного роз'яснення. Перші три не такі важливі, оскільки передбачають тривіальні виправдання — сюжетом (сімейна сага завдовжки у півстоліття), формальними доводами з опертям на світові гіпотези (формалізм, механіцизм, контекстуалізм) й завдяки “ідеологічним підтекстом”, де автор заявляє про свою приналежність до одного з чотирьох типів ідеології (анархізму, консерватизму, радикалізму й лібералізму). В четвертому ж Прохасько експлуатує глибинний рівень історичної свідомості. На ньому за допомогою чотирьох фігур мовлення (метафори, метонімії, синеқдохи та іронії), як правило, і створюється інтелектуальний бестселер. Себто всього лише протокол, що передбачає вибір перерахованих вище моделей роз'яснення. Наприклад, з даного нам у романі стає зрозуміло, що *“українська держава можлива лише тоді, коли прикарпатський вектор стане основою її геополітики, карпатська космогонія — моделлю ідеології, а самі Карпати — природним резерватом”*. Ось така проста і незносна легкість буття пропонується нам у “НепрОстих”.

м. Харків

Слово і Час. 2003. №6